

Nenad Vekarić, **Vlastela grada Dubrovnika.**

1. zvezek: Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva. Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, (Posebna izdanja. Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 17, svezak 1) 2011, 352 str.

Knjiga akademika Nenada Vekarića o dubrovniškom plemstvu je epohalno znanstveno delo, eno največjih dosežkov hrvaškega zgodovinopisja pri proučevanju zgodovine srednjeveškega Dubrovnika. Obdelave dubrovniškega plemstva se je Vekarić lotil v nizu monografij pod naslovom "*Vlastela grada Dubrovnika*". Njegovo delo naj bi obsegalo štiri celote.

V uvodu avtor izraža hvaležnost nemški zgodovinarki Irmgard Mahnken, ki je z izdajo knjige v dveh delih *Dubrovački patriciat u XIV veku* (Beograd 1955) postavila temelj proučevanju genealogije dubrovniškega plemstva. Z dubrovniškim plemstvom ali posameznimi rodbinami oziroma njihovimi predstavniki so se ukvarjali mnogi raziskovalci, ki so proučevali dubrovniško preteklost, toda nihče ni raziskave opravil tako temeljito kot Nenad Vekarić. Opozarja na vrhunsko delo Zdenke Janeković Römer, ki se je v svoji knjigi *Okviri slobode*¹ osredotočila na položaj plemstva v Dubrovniku v 15. stoletju. Avtorčin namen je bil, da v svojih raziskavah loči mitologijo od dejanskega stanja. Mitologija, ki se je vtihotapila v zgodovinopisje, je namreč idealizirala razvoj Dubrovnika in vlogo plemstva v tem razvoju. V dveh predhodnih knjigah je Vekarić nakazal smer svoje celovite raziskave dubrovniškega plemstva in predstavil metodo raziskave.² Pri raziskovalnem delu je upošteval najsodobnejšo zgodovinsko in genealoško metodologijo, da je lahko sistemiziral in analiziral zbrano arhivsko gradivo. Vekariću je uspelo, da se je prebil skozi bogastvo arhivskega gradiva Dubrovniškega arhiva, ki velja za enega najboljše ohranjenih arhivov nekega srednjeveškega mesta. Arhivsko gradivo, v katerem je ohranjeno ogromno drobnih zapisov o plemiških rodbinah ali posameznikih, je raztreseno v številnih notarskih in kanclerskih knjigah. Predvsem se je oprl na ohranjene notarske in kanclerske knjige in med drugim opozarja na naslednje serije: ženitne pogodbe (*Pacta matrimonialia*), dote (*Liber dotium*), oporoke (*Testamenta*

¹ Glej oceno: I. Voje, Zdenka Janeković Römer, *Okviri slobode*, Zgodovinski časopis 54, 2000, str. 137-140.

² Glej oceni: I. Voje, Stjepan Ćosić, Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*, Zgodovinski časopis 62, 2008, str. 245-248; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*, Zgodovinski časopis 66, 2012, str. 446-449.

notariae) in popis novih članov Velikega sveta (Specchio) ter matične knjige, ki so zaradi uničenja v požaru škofijskega dvorca v času velikega potresa 1667 dostopne šele od druge polovice 17. stoletja. Arhivsko gradivo Dubrovniškega arhiva mu je dalo možnost proučevanja celovitega razvoja in delovanja dubrovniškega plemstva v dolgem časovnem obdobju.

Knjiga je razdeljena na tri večja poglavja, vsako pa ima krajša ali daljša podpoglavja. V prvem poglavju razpravlja o koreninah dubrovniškega plemstva. Verjetno se je plemstvo oblikovalo v dolgotrajnem procesu, ki je bil naslonjen na tradicijo. Podlago naj bi predstavljali avtohtoni Raguzejci, epidaverski Romani, priseljeni Romani in priseljeni Slovani. Pri kasnejšem razslojevanju naj bi bili odločujoči dve komponenti: odnos med bogatimi (*cives*) in revnimi (*populus*) ter odnos do priseljencev (*habitatores*, *forenses*). Ta dva odnosa sta se reševala v zvezi z razvojem uprave in nastanka svetov. Odločanje na zboru meščanov (ljudska skupščina – kot relikv se omenja še konec 14. stoletja) je sčasoma postalo neučinkovito. Verjetno je imel Dubrovnik v začetku le dve ustanovi: mestno skupščino in glavarja. Postopoma je mesto dobilo posamezne organe oblasti (*svete*). Do večje administrativne reforme je prišlo takrat, ko so Benečani leta 1205 prevzeli pokroviteljstvo nad dubrovniško komuno. Benečani so si postopoma zagotovili popolno kontrolo nad izvolitvijo najvišjih organov oblasti. Plemstvo, ki se prvič omenja v listini leta 1023 (verjetno pa je obstajalo že prej), je predstavljalo celotno dubrovniško prebivalstvo. Moč elite je sčasoma rasla do trenutka, ko je prišlo do zapiranja Velikega sveta leta 1332. Takrat naj bi plemiški stan štel 1700 oseb, mesto pa naj bi imelo okrog 4000 prebivalcev. Kot ugotavlja avtor, naj bi dubrovniškemu plemiškemu krogu pripadali pravzaprav vsi dubrovniški meščani (*cives*). Položaj plemiča je dosegel tisti meščan, ki mu je uspelo v času zapiranja priti v Veliki svet. To dokazuje delitev zemlje na polotoku Pelješcu, ki se dogaja v času zapiranja Velikega sveta. Vsi prebivalci Dubrovnika, ki so dobili zemljo na Pelješcu, so imeli takrat status plemiča. Pri delitvi zemlje v ostalih novo pridobljenih ozemljih (Dubrovniško Primorje, Konavliji), kar se je zgodilo več desetletij po zapiranju Velikega sveta, so poleg plemičev sodelovali tudi meščani.

Ko Vekarič razpravlja o poreklu dubrovniških plemiških rodbin, predvsem najstarejših, ugotavlja, da ne moremo skoraj nič izvedeti iz primarnih zgodovinskih virov. Zato se loti podrobne analize dubrovniških kronistov, ki so posredniki ustne tradicije o poreklu dubrovniškega plemstva. Legende o poreklu plemiških rodbin lahko smatramo za verodostojne, vendar to ne pomeni, da v posameznih primerih ne bi mogle biti plod domišljije. Vekarič tudi opozarja na napake dubrovniških kronistov.

Vekarič posebej obdela terminološke poglede glede uporabe priimkov dubrovniškega plemstva. V strokovni literaturi se priimki uporabljajo zelo različno, nedosledno, pa tudi nepravilno. Plemiški priimki so se, kot ugotavlja avtor, v teku stoletij spreminjali, upoštevajoč etnične in posledično spremembe v govorjeni in pisani obliki jezika v Dubrovniku. Najstarejši je romanski sloj (npr. Goče, Menče, Poča); zaradi slavizacije Dubrovnika in razvoja slovanske pisarne ter intenzivnih gospodarskih povezav Dubrovnika s slovanskim zaledjem, so se pojavljale slovanske

oblike priimkov (Gočić, Menčetić, Počić). Slovanske oblike pa niso imele uradnega, temveč občevelni karakter. Sredi 16. stoletja so se pod močnimi italijanskimi kulturnimi vplivi romanske oblike priimkov italijanizirale (Gozze, Menze). Od 19. stoletja dalje pa se slovanski priimki kroatizirajo (Gučetić, Pučić).

V drugem poglavju Vekarić zelo obsežno razpravlja o strukturi plemiškega stanu v Dubrovniku. Delovanje dubrovniškega plemstva se je uresničevalo na več nivojih in je bilo pogojevano z rodbinsko povezavo (družina, casata, rod), s skupnim življenjem (gospodinjstvom) in stanovskim povezovanjem (klani). Pri plemstvu je izredno pomemben element "dednosti", težnja, da se ohrani ime. Rezultat plemiške reproduktivne strategije so bili pogosti porodi in veliko število otrok v plemiških družinah. Nemajhno število članov dubrovniškega plemstva je imelo pred poroko nezakonske otroke. Te so priznavali, jih vzdrževali in šolali ter jih obdarovali v oporokah. Sčasoma pa je postala endogamija, ki je bila med najstrožjimi v Evropi, v veliki meri omejevalni element. Plemiški krog je postajal vse bolj sorodstveno povezan. Učinki endogamije in demografskega propadanja plemiškega stanu v 16. stoletju pa so vsilili potrebo po liberalizaciji sorodstvenih zakonov. Kljub temu je bil v 18. stoletju plemiški stan že na robu biološkega obstoja.

Po tem uvodnemu razpravljanju avtor podrobno opisuje posamezne oblike rodbinskega povezovanja med dubrovniškim plemstvom.

Casata naj bi bila skupnost plemstva, ki jo odlikujeta zavest pripadnosti isti družini in časovna kontinuiteta. Isti casati je lahko pripadalo več družin, čeprav so živele ločeno, povezoval pa jih je močan občutek krvne pripadnosti. Obdobje največjega porasta casat je bilo v prvi polovici 15. stoletja, največje število pa je doseglo leta 1500, ko jih je avtor naštel 331 (pripadalo jim je 1963 članov).

Rod je predstavljal potomce enega (začetnega) zakonskega para po moški liniji, ki jih je povezoval isti priimek. Rodovna komponenta je imela v življenju pomembnejšo vlogo predvsem v začetku, sčasoma pa je rodovna komponenta slabela in zamenjala jo je casata kot temeljna delujoča rodovna skupnost.

Klan pa je skupnost med seboj povezanih casat s politično prepoznavnim delovanjem. Pri klanovskem povezovanju gre za neformalno združevanje brez organizacijskih oblik. Po Veliki zaroti 1611/12 se je razcep med posameznimi, politično nasprotujočimi si skupnostmi toliko poglobil, da se je prenesel na biološki nivo, iz česar sta nastali dve endogamni skupini: salamankezi kot nasledniki Bobaljevičevega klana in sorbonezi kot nasledniki Gunduličevega (Judinega) klana. Dubrovniški klani spominjajo na današnje politične stranke, vendar brez formalne organizacijske strukture, toda z močno rodovno komponento.

V tretjem poglavju pa avtor obravnava dubrovniško plemstvo skozi stoletja in sintetizira prejšnje ugotovitve. Vloga plemstva kot celote in posameznih članov je vkomponirana v okvir razvoja Dubrovniške republike v različnih časovnih obdobjih. Podan je okvir bistvenih zgodovinskih in političnih okoliščin v obdobju od 7. do 12. stoletja in nato v vsakem posameznem stoletju vse do propada republike v 19. stoletju. Poleg političnega okvira se avtor dotakne tudi gospodarskega razcveta in recesije, naravnih katastrof (potresi, kuge) in urbanističnega razvoja mesta. Tri menjave politične nadoblasti (beneška, ogrsko-hrvaška in turško osmanska) in osem neuspešnih zarotniških poskusov pa, presenetljivo, ne govori v prid sklepanju, da se je dubrovniška zgodovina odvijala v neprestanem spletkarjenju, zarotah in prevratih.

Prav to govori o stabilnosti dubrovniškega sistema vladanja. Tudi politično šibkejši (nasprotni) klani so sodelovali v oblasti, prav tako so bili njihovi člani izvoljeni na pomembnejše državne funkcije. V tem naj bi se odražala modrost dubrovniške politične elite, saj je zgodaj dojela dva bistvena elementa uspešne politične borbe: na eni strani v notranjih okvirih, na drugi pa v borbi za obstoj v mednarodnih okvirih.

Povzetek celotne obravnave dubrovniškega plemstva je zajet v zaključnem poglavju v hrvaškem in angleškem jeziku.

2. zvezek: Vlasteoski rodovi (A-L), Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, (Posebna izdanja. Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 17, svezak 2) 2012, 336 str.; **3. zvezek: Vlasteoski rodovi (M-Z)**, Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku (Posebna izdanja. Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 17, svezak 3) 2012, 384 str.

Oba zvezka sta leksikografskega značaja in vsebujeta zgodovino posameznih plemiških rodbin in njihovih meščanskih vej. Vsako geslo vsebuje osnovne podatke o priimku rodbine, navaja spremembo priimkov, legendo o poreklu, najstarejše omembe rodu, genealoški razvoj in čas izumrtja. Poleg ugotovljenih genealoških podatkov najdemo tudi podatke o tem, kakšne funkcije so opravljali posamezni plemiči (kneževsko, diplomatsko ipd.), s čim so se ukvarjali, kateremu klanu so pripadali. Seznanjeni smo tudi z vsebino njihovih oporok. Obema zvezkoma je dodano veliko spremljevalnih tabel in grafikonov, slikovnega gradiva o njihovih nepremičninah (npr. ljetnikovci), fotografije posameznih osebnosti in njihovih družin, prikazani so njihovi grbi. Knjigi poživijo tudi čudoviti barvni posnetki Dubrovnika iz enkratnih zornih kotov, ki nam prikazujejo nove poglede na Dubrovnik kot UNESCOVO dediščino.

4. zvezek: Odabrane biografije (A-D), Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, (Posebna izdanja. Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 17, svezak 4) 2013, 352 str.; **5. zvezek: Odabrane biografije (E-Pe)**, Zagreb-Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, (Posebna izdanja. Serija: Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 17, svezak 5) 2014, 384 str.

Četrti zvezek vsebuje izbrane biografije plemiškega stanu od črk A do D. V knjigi je podanih 161 biografij plemiških rodbin, v katerih so podatki o karieri posameznika, o pisnih sledih v virih. Biografije se izčrpno dopolnjujejo z arhivskimi podatki, z literaturo, slikami in faksimili arhivskih dokumentov. Peti zvezek vsebuje biografije plemiškega stanu očke E do Pe. V knjigi je obdelani 171 biografij.

Temeljno delo Nenada Vekarića *Vlastela grada Dubrovnika* s petim zvezkom ni zaključeno. Izbrane biografije se bodo nadaljevale še v naslednjih zvezkih,

V vseh doslej objavljenih zvezkih so avtorjeve ugotovitve podkrepljene s

številnimi tabelami (v prvi knjigi 88), grafikoni (69) in shemami (3), s številnimi opombami z navedbo uporabljene literature, arhivskimi signaturami in poglobljenimi komentarji. S posebnimi grafičnimi barvnimi znaki je nakazana orientacija posameznih casat in posameznih plemičev glede klanovske pripadnosti. Oznaka B pri posamezni osebi v tekstu pomeni, da bo v enem od naslednjih zvezkov objavljena biografija obravnavane osebe.

Vekarićevo delo ni le faktografska in kronološka analiza dubrovniškega plemstva, kot se to odraža v starejših dosedanjih študijah (Jireček, Mahnken, Zlatar, Foretić itd), temveč gre za detajlno genealoško analizo kot edino možnega znanstvenega pristopa k omenjeni problematiki. Z genealoško metodo je rekonstruiral vse možne življenjske okoliščine posameznih plemiških rodov v različnih obdobjih s poudarkom (zaradi ohranjenosti virov) na novejših obdobjih. Na ta način je prišel do reprezentativnega vzorca, s katerim je sledil razvoju posameznih plemiških rodbin.

V zaključku Vekarić poudarja, da je dubrovniški plemiški krog na majhnem prostoru in pri majhnem številu prebivalstva dosegel izjemno koncentracijo pomembnih ljudi, uglednih državnikov in diplomatov, znanstvenikov in umetnikov, ter ustoličil in ohranjal najdaljšo svobodno državo v današnjem hrvaškem prostoru. Plemstvo je vzpostavilo stabilno državno organizacijo, notranjo kohezijo, obranilo svobodo in nevtralnost ter odigralo v svetovnem merilu daleč najpomembnejšo vlogo.

Ignacij Voje